

О ГЕНИТИВНИМ КОНСТРУКЦИЈАМА С ПРЕДЛОГОМ *ОД* У РОМАНУ *КАКО УПОКОЈИТИ ВАМПИРА* БОРИСЛАВА ПЕКИЋА¹

У истраживању се из угла когнитивне семантике приступа анализи значења генитивних конструкција с предлогом *од* у роману *Како упокојити вампира* Борислава Пекића. Циљ истраживања јесте описивање семантичке структуре и употребе предлога *од* у испитиваном корпусу, али и осветљавање начина повезивања његових различитих значења. Установљено је неколико врста појмовних метафора које се налазе у основи секундарних значења предлога *од*. Указано је на повезаност просторног и метафорички транспонованих непросторних значења, тј. на природу везе између тих различитих значења која заједно формирају кохерентну семантичку целину испитиване структуре с предлогом *од*.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: предлог *од*, генитивне конструкције, просторно значење, појмовна метафора, Борислав Пекић.

1. Увод

1.1. Предмет рада, циљ рада и корпус

Рад се бави предлошко-падежним конструкцијама с предлогом *од* на корпусу романа *Како упокојити вампира* Борислава Пекића. Циљ овог рада јесте да се опише семантичка структура и употреба предлога *од* у испитиваном корпусу, али и да се осветли начин повезивања његових различитих значења.

Приликом анализе корпуса примењује се когнитивни приступ, који се темељи на схватању да је основно човеково искуство физичко, еволутивно примарно и когнитивно најједноставније, и да се уз помоћ њега објашњавају сложенији, апстрактни концепти. Другачије речено, конкретнија (лексичка) средства постају апстрактнија, а њихова другачија интерпретација увек је

¹ Рад је настао у оквиру докторских студија Језика и књижевности на Филозофском факултету Универзитета у Новом Саду на предмету Синтаксичка синтагматика. У виду реферата изложен је на II научној конференцији за младе истраживаче и докторанде *Савремени токови у изучавању језика, књижевности и културе*, која је одржана септембра 2023. године на Филолошком факултету у Београду.

условљена контекстом и увек је резултат метафоричког трансфера из конкретног у апстрактни домен (Грковић-Мејџор 2013: 229). У раду, дакле, претпостављамо да је, с обзиром на речено, когнитивно најједноставније, тј. примарно значење генитивних конструкција с предлогом *од* – просторно значење и да из њега настају друга, перифернија значења посматране конструкције.

Корпус за истраживање чине примери ексцерпирани из поменутог романа. Разлог за одабир баш овога текста лежи у чињеници да се ауторов језик одликује употребом савременог стандардног језичког идиома високе стилско-уметничке вредности. Књижевноуметнички стил, којем припада испитивани корпус, захваљујући својој примарној естетској функцији, усредсређен је на саму конструкцију језичког знака и највише репрезентује лексички и граматички потенцијал језика на свим језичким нивоима, укључујући и синтаксички (Тошовић 2002: 135, Klikovac 2008: 133). Тако је и Пекићева реченица развијена, језик добар, а стил изнијансиран и богат, те представља одговарајући материјал за овакву врсту истраживања.

1.2. Теоријско-методолошки оквир истраживања

Истраживање почива на теоријско-методолошким основама когнитивне лингвистике, коју су утемељили Лејкоф и Џонсон (Klikovac 2000: 15–18). Сматра се, наиме, да за сваку лексему постоји прототипично, тј. основно значење – оно на које се прво помисли када се помене одређена лексема, а да се на њега, захваљујући сличностима с њим, надовезују друга значења (Rad-den – Dirven 2007: 7). Сличности се могу ишчитати из човековог искуства – перцептивног, моторног, културног и др. (Кликовац 2018: 41). Када је реч о предлозима, они се сматрају једном од највишезначнијих врста речи у језику (Klikovac 2000: 21), те им се у овој теорији посвећује значајна пажња, с циљем испитивања механизма за уланчавање њихових нових значења. У литератури се наводи да постоје два основна механизма уланчавања нових значења: просторне трансформације, којима се међусобно повезују просторна значења и које су одраз нашег визуелног и кинестетичког искуства, и појмовна метафора, која се дефинише као начин разумевања једне појаве помоћу неке друге, искуствено ближе појаве и која повезује апстрактна с конкретним значењима (Кликовац 2018: 41). Будући да се предлозима као релационим речима исказује однос између двају објеката, значајно је навести и термине које ћемо у раду користити да бисмо именовали дате учеснике у односу.² Један од њих, онај који би требало да буде у првом плану, јесте *објекат локализације*. Замишљен је као покретан, геометријски једноставнији, изразитији, с

² Термини преузети од Klikovac (2000).

каснијом појавом на просторној сцени и у свести (Кликовац 2018: 42). Други од њих јесте *локализатор*, који служи као референтна тачка. Обично је већи, у великој мери фиксиран, геометријски сложенији и у другом плану, те раније постоји на сцени или памћењу (Кликовац 2018: 42).

2. Предлог *од* у литератури

О предлогу *од* у србистичкој литератури може се сазнати из речничког чланка у *Речнику српског језика* (РСЈ) Матице српске и из свега два рада.³ У РСЈ се издваја девет значења која овај предлог може остварити у реченици, од којих је основно просторно – *место почетка кретања, пружања, простирања*, а као последње, најмање типично, наводи се значење исказивања неједнакости – *појам који се од другог разликује у степену особине (у компаративним конструкцијама)*. Од два рада која се баве овом проблематиком, први је рад Михаила Стевановића о значењима и функцијама синтагме с предлогом *од* (1965). Стевановић наводи да се предлог *од* с генитивом употребљава у аблативном значењу (даје се читав спектар аблативних подзначења – аблативност потицања, аблативност удаљавања, временска аблативност итд.), значењу глаголске или прилошке одредбе, значењу узрока, значењу изазивача радње, компаративном значењу, посесивном и партитивном значењу. Он је не само детаљно побројао већ и описао значења која генитивна конструкција с предлогом *од* може имати. Међутим, у његовом раду може се уочити приступање предлогу *од* као јединици с низом посебних и не сасвим повезаних значења. Другачије речено, Стевановић даје списак значења генитивне синтагме с *од*, али не тежи уочавању повезаности међу тим различитим значењима, односно не приступа предлогу *од* као вишезначној категорији.

Други рад који се бави проблематиком предлога *од* јесте рад Иване Антонић (2006). Ауторка даје приказ морфолошких, синтаксичких и синтаксичко-семантичких одлика предлога *од* као елемента генитивне предлошке конструкције у савременом српском језику. Конципиран на сличан начин као и ауторкин одељак *Синтакса и семантика надежа* (Антонић 2005) у *Синтакси савременог српског језика: проста реченица* (Пипер и др. 2005), централни део рада нуди подробен осврт на значења и функције генитива с предлогом *од*. Ауторка издваја 12 значења која овај предлог може у одговарајућој конструкцији конституисати: субјекатско, предикатско, експликативно, аблативно, партитивно, посесивно, спацијално, темпорално, квалификативно, квантификативно, каузално и компаративно значење. Ауторкин

³ У кроатистици је о предлогу *од* писала Љ. Шарић (Šarić 2012).

је циљ, према томе, био да издвоји значења предлога *од* (уз морфолошку и синтаксичку анализу), док је, опет, ван фокуса остало утврђивање заједничких и диференцијалних црта генитивних конструкција с предлогом *од*.

Како се из досад реченог може закључити, постојећа литература бележи и приказује различита значења генитивних конструкција с предлогом *од*, али не придаје превелику важност повезаности између тих значења, питању која су значења основна, тј. типична, која су изведена, и због чега је то тако. Поменути подаци, међутим, могу бити корисни у семантичком опису, али и у усвајању српског језика као страног,⁴ те ћемо у раду покушати да на нашем ограниченом корпусу, вођени постулатима когнитивне семантике, макар делом укажемо на везу у значењској структури предлога *од*.

3. Анализа корпуса

3.1. Просторно значење: конкретно и апстрактно кретање

Полазећи од почетне хипотезе наведене на почетку рада, когнитивно најједноставнијим, тј. основним значењем, генитивне конструкције с предлогом *од* сматраћемо просторно значење:

(1) *У чије лице пљунуо? – упитао сам младића који се кретао од Општине ка нама.*⁵

Како се из примера (1) може видети, да би се просторно значење остварило, мора постојати полазишна тачка у простору, односно локација с које кретање почиње, тј. извор⁶ кретања (појам у генитиву) – *Општина*. Интересантан је и начин на који се кретање у простору остварује: увек је у питању динамичан процес – одмицање, тј. удаљавање и одвајање или раздвајање. У примеру (1) просторно се значење остварује тиме што се објекат локализације

⁴ Предлози су изразито полисемантичне речи с великом и компликованом мрежом значења, те се најчешће приликом учења страног језика не прибегава покушају увиђања некакве везе међу значењима (Кликовац 2018: 113), управо из страха од неуспеха. Међутим, захваљујући достигнућима когнитивне лингвистике, осветљено је да је у учењу о предлозима од значаја тражити сличности између основног значења предлога и оних која су из њега потенцијално изведена – периферних (Кликовац 2018: 128). Треба тражити сличности између конкретне ситуације коју треба језички кодирати и неке која постоји као прототип у језичком осећању (Кликовац 2018: 128). У овом процесу од значаја је не само језичко знање него и знање о свету, те употреба предлога одсликава повезаност језичког с енциклопедијским знањем, тј. „сталну интеракцију између језичког система и онога што он мора да значи” (Кликовац 2018: 128).

⁵ Сви примери који се наводе у раду потврђени су у испитиваном корпусу.

⁶ Термин *извор* преузет је из Radden – Dirven 2007.

удаљава, тј. одмиче од извора (*општине*). Глаголи који се јављају у овим конструкцијама најчешће су, очекивано, глаголи кретања. Примери који следе у наставку денотирају исту ситуацију чија структура одговара описаном концепту.

(2) *Све књиге којима се служим изровашене су мојим исправкама и само ме недостатак времена, а можда и страх да не испаднем смешан, осујећује да ту реформистичку манију доведем до краја и да, шуњајући се од библиотеке до библиотеке, као разгоропадени Дух Ерате [...] вратим њихов једини могући, божански изглед.*

(3) *По киши је ишао са крутим шеширом на глави изнад кога је држао развијене новине. Уосталом, од куће до Општине није било више од стотинак метара.*

Међутим, потврђен је у корпусу и пример где се конструкција са предлогом *од* везује за глагол мировања:

(4) *Круна те успешне ноћи – крсташке, ако могу да је тако назовем – било је рушење шатора који се налазио недалеко од пансиона.*

У примеру (4) присутно је такође просторно значење, но предлог *од* појављује се уз прилог *недалеко* – параметар који додатно објашњава однос између објекта локализације и локализатора. Објекат локализације (*пансион*) представља почетну тачку с које се може мерити удаљеност до локализатора (*шатор*). Претпоставка о невеликој удаљености између два објекта заснива се, и у овом случају, на кретању. На апстрактном, тј. метафоричком кретању, на менталној путањи коју говорник или слушалац треба да пређе „у својој глави” од објекта локализације до локализатора, како би стекао представу о невеликој удаљености (*који се налазио недалеко*) двају објеката (Radden – Dirven 2007: 317). Интересантно је да у примеру (3) нема глагола кретања, али је он имплициран реченичним значењем, у којем је, слично примеру (4), присутна одређена ментална путања (граматикализована *од–до* генитивном конструкцијом), коју појединац *прелази у глави* и доноси закључак о удаљености између два објекта.

Забележен је и значајан број примера у којима су генитивне конструкције с предлогом *од* допуна глаголима којима се денотира некакво одвајање или одмицање, тј. одузимање или уклањање.⁷ То одмицање, за разлику од претходних примера, није конкретног типа, већ се схвата као апстрактно повлачење (физичко или психичко) пред ентитетом означеним генитивом:

⁷ Не само глаголима већ и именицама које су у вези с тим глаголима, као што је случај у примеру (11).

(5) [...] *та ме бојазан приморава да истину о њему чувам од јавности у најдубљем олуку памћења, тамничком вилајету у коме труне наше право биће.*

(6) *По томе се види колико сам, и поред свега, успео да се сачувам од Стеинбрекеровог утицаја.*

(7) *Мала признања могу да те заштите од великих једино ако се не чине.*

(8) *Али када си наслутио да би ова писма могла на озбиљну пробу ставити све носеће аргументе твог неутралног начина живота, верујем да су ступили у дејство одбрамбени механизми интелектуалних алибија, чија је сврха да те заштите од сваког ангажовања које би ометало твој научни рад.*

(9) [...] *ми бисмо данас, драги мој Хилмаре, имали још један националсоцијализам, или бисмо бар од њега морали да се бранимо.*

(10) *Са затвореником се треба опходити као лекар, који, истина, није кадар од смрти да спасе, али уме да је беспрекорно образложи.*

(11) *Или једноставно заштиту од кише и сунца.*

Заједничко свим генитивним јединицама које конституишу конструкцију с предлогом *од* у наведеним примерима јесте да оне представљају нешто негативно, што би могло на лош начин утицати на појединца или га чак повредити. Употреба генитивних конструкција могла би се објаснити управо семантиком именица у генитиву – оне су, уопштено говорећи, негативан појам од којег долази опасност, тј. оне су извор опасности. Њихова је семантика пак разнолика. Тако се на месту именичког конституента генитивних конструкција у овим примерима могу наћи лексеме са значењем онтолошких појава каква је смрт (10), с конкретним значењем људских бића (5), тј. њихових утицаја (6) или одређене временске прилике (11). У примерима (7), (8) и (9) региструју се лексеме *признање*, *ангажовање*, *националсоцијализам* са значењем какве апстрактне појаве која се схвата као извор психичке, моралне или социјалне опасности.

3.2. Потичање и порекло

У корпусу је потврђена skupина примера генитивних конструкција с предлогом *од* којима се исказује потичање, тј. порекло.

(12) *Сабина држи да моја гушења потичу од нехигијенског живота.*

(13) *Откуда тај све ово зна? – пита Хаг суседа, капетана Милера, са којим се читаво вече утркује у подупирању војничког другарства са генералима, и дознаје да оно потиче од недавног реферисања код Фирера.*

(14) *Јер ако је брига за егзистенцију и страх због ње наша есенција, оно што нас учињава, упостојава, у вишем а не само у појавном и непосредном виду, и ако је тај страх, будући да не потиче од нечега што се може елиминисати, него од смрти која је неизбежна, нешто урођено егзистенцији, онда је природно да све што њему, страху, и њој, бризи, помаже да се до крајњих могућих граница изразе и усаврше, представља и рационално и хумано дело.*

(15) *Са битном разликом, разуме се, што моја узнесеност потиче од потпуног спајања са идејом, а не са људима као њеним посредницима.*

(16) *Због тога је есесовац спреман да слепо изврши свако наређење које потиче од Фирера или свог старешине, чак и ако то захтева највеће личне жртве.*

(17) *Неприлике би настале тек када би покушао да нас увери како највеће невоље за људски род потичу од уживања у пасуљу, дотицању белог петла и седењу на кантару.*

(18) *Максу је похвала била драга макар долазила и од мртвог официра.*

Како примери показују, значење потицања и порекла остварује се, очекивано, у структурама са глаголом *потицати*. Међутим, треба запазити да се с истим значењем појављује и глагол *долазити* у примеру (18). Феномен порекла у свом конкретном значењу може се повезати с просторном тачком на којој је неко нпр. рођен (Стевановић 1965: 251) – Он *потиче/долази* из Новог Сада.⁸ Управо могућност замене глагола *потицати* глаголом *долазити* указује нам на то да је и у овом значењу присутна компонента просторног значења.⁹ Наиме, као што је у горенаведеном примеру *Нови Сад* место с којег појединац потиче, тако је и у примеру (16) *Фирер* извор од којег потиче изречено наређење, или је у примеру (17) *уживање у пасуљу* извор од којег долазе највеће људске невоље, односно у примеру (18) *мртав официр* је извор од којег потиче похвала.

Друга група примера коју ћемо такође сврстати овде јесу и структуре с глаголом *добити* и генитивном конструкцијом с предлогом *од*. Појам у гени-

⁸ Стевановић наводи и примере типа *Симеун Пејић* ђак од манастира Гомјенице, *Реља од Пазара*, *Милош од Поцерја* итд.

⁹ Наведено потврђује и речнички чланак глагола *долазити* у *Речнику српскохрватског књижевног и народног језика* (РСАНУ), у којем је регистрована дефиниција ‘8. б. потицати, водити порекло (из неког времена, одн. средине)’ (РСАНУ 1966: 493).

титу је извор неког ентитета који субјекат прима. У примеру (19) *услужни келнер* извор је *обавештења* које је добила група појединаца, односно *обавештење* потиче од келнера. Или у примеру (23) – *председник Д.-ске општине* јесте извор *задатка* који је појединац добио, тј. *затак* потиче од поменутог председника.

(19) *Од услужног келнера добисмо обавештење да смо у предвечерје празника којим мештани славе дан устанка.*

(20) *Та, добио сам хришћанско васпитање такође из прве руке, од деде, духовног пастира мале евангелистичке заједнице у јужном Банату.*

(21) *Знам да га нисте добили на дар од шефа полиције!*

(22) *Пуковник је, наиме, одлучио да [...] му сваке вечери подносим рапорте о одговорима које сам од Адама добио.*

(23) *Као што знаш, добио сам био задатак да од председника Д.-ске општине узмем списак антидржавних елемената [...].*

У свим примерима пронађеним у корпусу, без изузетка, на позицији именичког конституента генитивне конструкције с предлогом *од* налази се лексема којом се денотира људско биће. Та чињеница нам осветљава чињеницу да је у питању активан учесник ситуације, тј. агенс који покреће некакву радњу или стање који се, слично примеру (16), у овим ситуацијама може сматрати полазишном тачком која покреће радњу, тј. извором с којег потиче дата радња или стање.

3.3. Секундарна значења предлога *од* којима је у основи појмовна метафора

У наставку рада следи приказ секундарних значења предлога *од*, а која се темеље на деловању механизма појмовне метафоре. Реч је о следећим метафорама: ВРЕМЕ ЈЕ ПРОСТОР, МАТЕРИЈАЛ ЈЕ ИЗВОР ЗАВРШНОГ ПРОИЗВОДА, УЗРОК ЈЕ ИЗВОР, ИЗДВАЈАЊЕ ЈЕ ОДМИЦАЊЕ ОД ИЗВОРА.

3.3.1. Време је простор

О времену, као апстрактном феномену, не може се говорити другачије него уз помоћ метафоре. У литератури се наводи појмовна метафора ВРЕМЕ ЈЕ ПРОСТОР (Piper 1997; Klikovac 2000: 162; Radden – Dirven 2007: 303–304). Наиме, као што кретањем прелазимо одређени простор, тако се и постојањем „прелази“ одређено време (Klikovac 2000: 162). Време је, стога, концептуализовано као просторна јединица, најчешће некаква врста путање издељена на мање временске одсечке (Klikovac 2000: 147). У наставку следе примери ге-

нитивних конструкција с предлогом *од* с темпоралним значењем који су потврђени у корпусу:

(24) *Мада су људи, град, па и моје душевно стање готово исти као некад, ипак је двадесетдвогодишњи размак, испуњен реконвалесценцијом, студијама, универзитетском каријером, а од пре извесног времена, упркос твом ђутљивом негодовању, и сестром ти Сабином, обезбедио мојим војничким успоменама, ако ништа друго, бар положај наоружане неутралности.*

(25) *Од те вечери, живот је за Адама Трпковића узео прилично неповољан ток.*

(26) *Он, додуше, није био полицијски писар, био је административни, па ипак, можда је од прилике до прилике замењивао полицијског.*

(27) *А онда се, драги мој и запрепаићени Хилмаре, испоставило да су на овом свету заиста све ствари могуће, па чак и када произлазе из Стеинбрехерових записника, испоставило се да је плавокоса британска ипијунка и Фролихова конкубина, почев од 1933. па до хапшења 1938, ферије проводила у Д-у.*

(28) *На моју срећу, криза је трајала кратко, од вечери до јутрос, и Сабина је о мом стању остала необавештена.¹⁰*

Лексеме које конституишу генитивну конструкцију с предлогом *од* својом семантиком упућују на временске одсечке: то су управо лексема *време*, прилог *јутрос*, именица *вече* или пак одређена година. Све оне се могу схватити као полазишна тачка (извор) с које се врши апстрактно, ментално кретање у времену, што је у складу с појмовном метафором *ВРЕМЕ ЈЕ ПРОСТОР*. Тип временског значења које је реализовано у наведеним примерима јесте темпорална квантификација у ужем смислу (одмеравање дужине трајања у времену) типа *ингресивност*, тј. темпорална аблативност типа *удаљавање* (Антонић 2006: 138).

3.3.2. Материјал је извор завршног производа¹¹

Да би одређени производ настао и сматрао се завршеним, потребан је почетни материјал од којег ће он бити састављен. Током процеса његовог стварања, производ је, сматрамо, одвојен од свог материјала. Тек завршетком

¹⁰ У примерима (26), (27) и (28) даје се, осим полазишне тачке догађаја, и завршна тачка догађаја, која је граматикизована генитивном конструкцијом с предлогом *до*.

¹¹ Модел појмовне метафоре преузет је од Šarić 2012.

процеса стварања долази до спајања производа и материјала од којег је састављан у једно. Тај се стваралачки процес може схватити као пут од полазишне тачке, тј. извора (материјала) до циља (производа). Реч је, и овде, о метафоричком кретању у метафоричком простору, те у основи стоји транспозиција просторног значења у апстрактни домен која се може схватити појмовном метафором МАТЕРИЈАЛ ЈЕ ИЗВОР ЗАВРШНОГ ПРОИЗВОДА.

(29) *Полиј то брдо куваног меса соком од парадајза, пошкрати знојем и добићеш наредника Макса.*

(30) *Пој танане душе утегнуте спајалицама од челика.*

(31) *Можда би људе ваљало вешати у бундама од дабровине [...].*

(32) *У подножју споменика уздизала се провизорна трибина, склепана од живо обојених дасака и окићена шареном креп-хартсијом.*

(33) *Из једног сам, упркос акламацијама, дознао да се под белим покровом налази човек коме многи од присутних грађана имају да захвале за своје животе, човек у чијим је рукама, док су још биле од крви и меса а не од гранита, почивала судбина већине ових што му данас одају пошту.*

(34) *Записник из 1938. био је чаробни ћилим саткан од логичких питања и логичких одговора.*

У примеру (29) *парадајз* је полазишна тачка, тј. извор, а *сок* је циљ. Да би од парадајза настао сок, неопходно је приступити процесу производње (Šarić 2012: 23). Исто тако, у простору, да би се од полазишне тачке, извора, стигло до крајње тачке, циља, потребно је прећи одређени пут, тј. кретати се. Процес настанка одређеног производа, чини се, може се разумети као метафоричко кретање од материјала као извора до завршног производа као циља. Извори су у нашем корпусу најчешће лексеме конкретне семантике и то управо некакви материјали – *парадајз, челик, даске, дабровина, крв и месо*. Интересантно је да су у примеру (34) као извор потврђене лексеме апстрактне семантике – *логичка питања и логички одговори*.

3.3.3. Узрок је извор

У литератури се указује на то да просторни односи могу бити пресликани на узрочни домен (Radden – Dirven 2007) и то по схеми *извор–пут–циљ* (Radden – Dirven 2007: 328). Извором би се сматрао генитивни ентитет који је узрок, тј. каузатор постојања другог ентитета у структури, односно циља. Пут ће се, дакле, једноставније речено, схватити као процес током којег изворни ентитет (узрок) доводи до настанка другог ентитета (циља). Ради

илустрације реченога, наводимо опет пример (12) *Сабина држи да моја гушења потичу од нехигијенског живота*. Нехигијенски је начин живота био полазишна тачка која је довела до резултата – гушења. Генитивна конструкција *од нехигијенског живота* концептуализује се као метафорички извор, тј. порекло¹² постојања ентитета у номинативу – *гушења*. У темељу овог, као и примера који следе, стоји појмовна метафора *узрок је извор*.

Као извор могу се наћи спољашњи и унутрашњи узроци (Антонић 2005: 166). Спољашњи узроци који су потврђени у корпусу јесу *додатна питања* у (35), *песма, галама и аутомобилска бука* у (36), *крв* у (37) те *рвање са друговима* у (38).

(35) *У ствари, ја сам могао да јој признам кратки ратни боравак у Д-у, да нисам зазирао од додатних питања.*

(36) *Чак и да нисмо имали намеру да им се придружимо, од песме, галаме и аутомобилске буке не би се могло спавати.*

(37) *Роткопф је [...] муњевитим покретом, рефлексом творца, подигао гуме-ни корбач, још знојав од крви, и њиме протрљао образ.*

(38) *Мундир ми је био поцепан од рвања са друговима који су, веле, покушавали да ме одвоје од радника.*

Тако су у примеру (35) *додатна питања* узрок, тј. извор агенсовог зазирања, у (36) *песма, галама и бука* јесу извор несанице, у примеру (37) *крв* је извор знојавости ентитета, односно у (38) *рвање* је извор, порекло, тј. узрок поцепаности мундира.

Унутрашњи узроци регистровани у корпусу јесу *умор, страх и размишљање* у (39), *хроничне недоумице, дилеме, оклевања, колебања и одлагања* у (40), *мржња* у (41).

(39) *Обневидео од умора, страха и размишљања.*

(40) *Знате колико сам одувек патио од хроничних недоумица, дилема, оклевања, колебања и одлагања.*

(41) *Моје се срце загревало од мржње и опет је било кадро да се обрати Богу.¹³*

Извор, односно узрок тога што је агенс обневидео у (39) јесу *умор, страх и размишљања*, извор агенсове патње у примеру (40) јесу *хроничне недоуми-*

¹² На компоненту порекла у овом примеру указује се и помоћу глагола *потичати*.

¹³ Током писања рада за аутора је остала дилема да ли би се пример (41) сврстао у групу у којој и тренутно јесте, или пак у скупину примера у следећем пасусу.

це, дилеме, оклевања, колебања и одлагања, а у (41) *мржња* је узрок, тј. извор загревања агенсовог срца.

Следећу скупину примера обједињује чињеница да се у њима одређени унутрашњи узрок, тј. извор може концептуализовати као извор неке друге емоције или друге телесне реакције (Radden – Dirven 2007: 328; Šarić 2012: 26). То нам откривају генитивни ентитети који су у улози извора, тј. узрока (*напор*, *сећање*, *сумњичење*, *стрепња*), али и лексеме, највећим делом глаголи, са семантиком одређене телесне реакције, а којима се граматикализује резултат деловања извора (*зацрвенети*, *ошамутити*, *помахнитати*, *избезумити*).

(42) *Сав се био зацрвенео од напора да обузда Стеинбрехера у себи.*

(43) *Летећи ћилим, на коме, ошамућени од сећања, лажним небом историјских лажних представа, журимо у пакао.*

(44) *И да смо ми из Гестапоа већ толико помахнитали од сумњичења да и само добро познавање некога и нечега за нас већ представља кривицу?*

(45) *Трезвено резонување, нажалост, није у породици Трпковић имало добру прођу. Тих дана, причала је жена, били су избезумљени од стрепње.*

Наш корпус показује да су сви генитивни узроци са предлогом *од* негативно квалификовани. Како смо досад видели, они су извор одређене негативне емоције¹⁴ или стања, негативног догађаја или пак негативне реакције. У наведеним је примерима, наиме, остварено значење директног узрока типа изазивача одређеног стања (Ивић 1954), које се у литератури касније назива значењем узрока ефектора (Радовановић 1978).

У примерима који следе генитивна конструкција с предлогом *од* јесте извор болести или смрти појединца.

(46) *Постајемо брзоплети и нагли. Превидимо ситуације. Почињемо да патимо од елфантијазиса идеја.*

(47) *Предлажем да узмемо као да је жртва умрла од одсуства кисеоника у крви.*

(48) *Почела је да пати од конвулзија, инхибиција и душевне пометње.*

(49) *Племство ће се регрутовати од оних који, болујући од оптичке агноције, не увиђају сврху предмета стварности.*

¹⁴ У прилог томе иду и, у корпусу забележена, четири примера генитивних предлошких конструкција с лексемом *страх*: *страх од гушења*; *страх од неодређености њеног наступања*; *страх од губитка живота* и *страх од потпуног уништења*.

(50) [...] *премда су извесне техничке околности – чињеница, на пример, да сам Адама прелиминарно испитивао – самостално указивале на мене, био сам потресен као болесник од рака [...].*

(51) *Пати од хроничне несанице, није му допуштено да спава, јер мора да пише признање.*

3.3.4. Издавање је одмицање од извора¹⁵

У следећим је примерима могуће, такође, препознати елементе просторног значења генитива с предлогом *од*. Може се замислити ванјезичка ситуација у којој у простору постоји група одређених ентитета исте врсте. Док чине целину, сви ентитети су међусобно једнаки и ниједан од њих се не издава. Међутим, уколико појединац физички одмакне или удаљи један ентитет из групе, он ће се сматрати уочљивијим, тј. издвојеним. Дата ситуација из просторног домена транспонује се на апстрактни домен и темељи се на појмовној метафори издавања је одмицање од извора. На плану простора издавање се разуме као физички процес удаљавања једног ентитета из групе дотад истих, а на апстрактном плану издавање је метафоричко – ентитет бива „удаљен” тако што се њему посвећује посебна пажња, те на тај начин постаје посебан у односу на целину у којој је био (Стевановић 1965: 243, 250).

(52) *Жучна полемика [...] пружио ми је изговор да свако писмо повежем са једним од европских духовних система [...].*

(53) *Управо оваква еволуција професорових размишљања [...] треба да укаже на један од путева којима се фашизам или неки други сродан облик тоталитарног насиља још једном може наћи пред нашим вратима, и овог пута коначно све воде над нама склопити.*

(54) *И не покушавај, за име божије, да клиснеш у неку од чувених хилмаровских Примедби под А. Б. Ц!*

(55) *Будућност ће, као и увек, хтети да одгаји сопствене нове заблуде; а што ће оне бити, заправо, наше и старе колико и свет, неће сметати ниједном од праунука да се њима дичи, бришући у међувремену тур твојим јеремијадским опоменама и саветима.*

(56) *А затим ћемо чути једну од његових чувених беседа.*

(57) *Пуковник Стеинбрехер је у свом елементу. У једном од најнегативнијих расположења.*

¹⁵ Модел појмовне метафоре преузет је од Šarić 2012.

(58) Један од тих дрипаца ме је питао: „Јесте ли ви икада били дете, пуковниче?”

Сличне датим ситуацијама јесу и следеће у којима је присутно компаративно значење генитивне конструкције (Антонић 2006: 141):

(59) Ако ме послушате и постанете јачи од своје прошлости [...] место у последњем аутомобилу који ће пролазити Берлином биће вам обезбеђено.

(60) Шамар који сам ударио Адаму био је за мене тежи потрес од премлађивања радника [...].

(61) Туђе тајне су увек некако привлачније за издавање од властитих.

(62) И зар један брахикефални бандит има боље очи од долихокефалног официра?

Ово значење повезано је, такође, с просторном концептуализацијом – издваја се један ентитет из целине других ентитета. Међутим, у првој је скупуни примера једина карактеристика која издвојени ентитет чини посебним управо и само чињеница што је издвојен,¹⁶ док је у примерима (59)–(62) издвојени ентитет у још неком додатном аспекту другачији од остатка скупине. Тај је аспект исказан обликом компаратива (нпр. *јачи од своје прошлости*).

4. Закључак

У приказу семантичке структуре генитивних конструкција с предлогом *од* тежили смо томе да се најпре бавимо употребама у физичкој сфери, а затим онима које су изведене у апстрактној сфери. Иако међусобно различита, свим приказаним значењима заједничка је компонента просторног значења која је инкорпорирана у њих. Прототипично просторно значење у којем постоји полазишна тачка, тј. извор кретања, основ је метафоричким транспозицијама генитивних конструкција у непросторне домене. Транспозиција се заснива на пресликавању извора у простору на различите метафоричке изворе. Тако се просторно значење извора, односно удаљавања и одмицања од извора, налази и у основи темпоралног, аблативног, узрочног, партитивног и компаративног значења генитива с предлогом *од*.

Резултати нашега истраживања могу допринети детаљнијем опису семантичке мреже предлога *од*. Применљиви су и на пољу наставе српског језика

¹⁶ То потврђују и неутрални квалификатори који се налазе уз генитив са предлогом *од* (један *од* [...]; неки *од* [...]; ниједан *од* [...]).

као страног, будући да предлог *од* показује висок степен полисемантичности, што може стварати проблеме при усвајању овога језичког знања (Кликовац 2018: 128). Коначно, резултати до којих смо дошли могу бити корисни и у лексикографској пракси – на плану описивања полисемантичких структура предлога, тј. у систематизацији речничког чланка предлога *од* у описним речницима српског језика.

ИЗВОР

Пекић, Борислав (2012). *Како упокојити вампира: сотија, Лондон, 1971/1972*. Београд: Лагуна.

ЛИТЕРАТУРА

Антонић, Ивана (2005). Синтакса и семантика падежа. У: *Синтакса савременог српског језика: проста реченица* (ур. П. Пипер и др.). Београд – Нови Сад: Институт за српски језик САНУ, Београдска књига – Матица српска. 119–301.

Антонић, Ивана (2006). Предлог *од* у стандардном српском језику. *Научни састанак слависта у Вукове дане*. 35/1: 129–144.

Грковић-Мејџор, Јасмина (2013). *Историјска лингвистика*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.

Ивић, Милка (1954). Узрочне конструкције с предлозима „од”, „због”, „из” у савременом књижевном језику. *Наш језик*. V/5–6: 186–194.

Кликовац, Душка (2018). *Српски језик у светлу когнитивне лингвистике*. Београд: Чигоја штампа.

Радовановић, Милорад (1978). *Именица у функцији кондензатора*. Нови Сад: Матица српска – Одељење за књижевност и језик.

РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, том IV. Београд: Институт за српскохрватски језик, 1966.

РСЈ: *Речник српског језика*. Нови Сад: Матица српска, 2011.

Стевановић, Михаило (1965). Значење и функције генитивне синтагме с предлогом *од*. *Наш језик*. XIV/4–5: 239–262.

*

Klikovac, Duška (2000). *Semantika predloga*. Beograd: Filološki fakultet.

Klikovac, Duška (2008). *Jezik i moć. Ogledi iz sociolingvistike i stilistike*. Beograd: Biblioteka XX vek.

Piper, Predrag (1997). *Jezik i prostor*. Beograd: Biblioteka XX vek.

Radden, Günter and René Dirven (2007). *Cognitive English Grammar. Amsterdam: John Benjamins*.

Šarić, Ljiljana (2012). *Od-genitivi: kognitivnosemantička analiza. Riječ, nova serija*. br. 7: 7–36.
Tošović, Branko (2002). *Funkcionalni stilovi*. Grac: Institut za slavistiku Univerziteta „Karl Franc” u Gracu.

Aleksandra Šekerović

ON THE GENITIVE CONSTRUCTIONS WITH THE PREPOSITION *OD* IN THE BORISLAV PEKIĆ'S NOVEL *KAKO UPOKOJITI VAMPIRA*

Summary

The work analyses meaning of genitive constructions with the preposition *od* of the extract taken from Borislav Pekić's novel *Kako upokojiti vampira*. The aim is first to reveal the connection between the basic meaning of genitive constructions which is spatial, with the meaning of the source and moving away from the source. Then, the focus is to distinguish the metaphorical processes on which the mentioned connection is based. Several types of conceptual metaphors have been established. They are considered as the basis of the secondary meanings of the preposition *od*. Therefore, the connection between spatial and opposite non-spatial meanings is discovered. It provides new insight into the nature of the connection between those different meanings which together form a coherent semantic unity of the examined structure with the preposition *od*.

KEYWORDS: preposition *od*, genitive constructions, spatial meaning, conceptual metaphor, Borislav Pekić.

Мср Александра Шекеровић
Филозофски факултет
Универзитета у Новом Саду
Србија
aleksandra.shekerovic98@gmail.com
<https://orcid.org/0009-0001-5108-1897>